

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Showen rullar på så länge Bredarör på Kivik består

Goldhahn, Joakim

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2015_126

Fornvännen 2015(110):2 s. 126-130

Ingår i samla.raa.se

Debatt

Showen rullar på så länge Bredarör på Kivik består

Fornvännens redaktion har bett mig om några korta kommentarer till de nydokumenterade hållbilderna från Bredarör på Kivik (Toreld & Andersson 2015). Anledningen synes vara den bok som jag publicerade 2013 – *Bredarör på Kivik – en arkeologisk odysseé*. Syftet med det arbetet var att teckna en bild av arkeologins historia genom Bredarörs biografi, samt att beforska det fyndmaterial som kom i dagen under 1931 års restaurering av monumentet under ledning av Gustav Hallström. Det senare innebar en ny analys och tolkning av rösets uppbyggnad, samt av fynden: människoben, djurben, keramik, bronsföremål och stenföremål, ting som sällan åberopats i tolkningar av monumentets berömda hållbilder.

Då redaktionen bad mig kommentera Toreld och Anderssons intressanta artikel tvekade jag först, mest för att jag inte själv haft möjlighet att besöka Bredarör och bilda mig en uppfattning om de nyupptäckta hållbilderna. Det kan knappast anses vara en god strategi att skriva om hållbilder man själv inte har sett. Samtidigt har jag besökt Bredarör ett antal gånger utan att notera de nyuppdagade hållbilderna. Med hjälp av en ficklampa har jag granskat de inknackade och bultade bilderna ett antal gånger, första gången 1997 tillsammans med Lasse Bengtsson och senast under det projekt som resulterade i den ovannämnda skriften, utan att jag kunnat identifiera de motiv och figurer som nu framkommit. När jag nu ändå bestämt mig för att kommentera artikeln är det med förbehållet att jag inte haft möjlighet att på plats värdera nyfynden och dokumentationen.

Den viktigaste anledningen till att jag kommenterar artikeln är dock att jag har fullt förtroende för Toreld och Anderssons hantverk, då jag flera gånger tidigare fått ta del av deras viktiga arbete.

Enkla frågor har ibland komplicerade svar

Det första som vän av ordning bör fråga sig är hur så pass många hållbilder, därtill i ett så välkänt,

välbesökt och välbeforskat fornminne, kan ha undgått upptäckt till Herrans år 2014.

Det finns inget enkelt svar på frågan. För mig är det uppenbart att monumentets egen biografi har satt skygglappar för ögonen på de forskare som närmat sig Bredarör, mig själv inkluderad, varför våra kritiska blickar undgått att se de nu upptäckta hållbilderna. Målet har snarare varit att tolka bilderna än att dokumentera dem. Mest sökarljus har riktats mot den alltjämt försvunna håll 1. Senast 2013 försökte Klavs Randsborg och Lars Larsson finna den gäckade hållen genom att bryta upp en del stenar i det restaurerade monumentet från 1932–33. De gick bet (Goldhahn 2009). Därefter har frågan om hur de motiv- och figurrika hållarna 7 och 8 bör tolkas gjort att den till synes enklare och tråkigare håll 2 kommit i skymundan. En lång rad forskare, flera med internationell ryktbarhet, har uppenbarligen vänt ryggen åt håll 2 för att istället studera de mer fantasirika hållarna.

Hur fel vi hade. Ja, det är på sätt och vis oförståeligt. Det hela blir än mer svårfattligt när vi betänker att vissa av dessa forskare har varit väl insatta i mödan med att dokumenterade hållbilder. Några vars dokumentationsarbeten allmänt anses som vederhäftiga, som Gustav Hallström och Arthur Nordén (Seling 1985; Larsson & Broström 2011; Lødøen & Mandt 2012), har ägnat mycket tid och tankemöda åt att dokumentera och tolka Bredarörs bildsvit. Ingen av dem har sett bilderna i fråga. Nordén besökte ofta Bredarör från 1915 och framåt, och beforskade monumentet i en rad arbeten. Han var också aktivt involverad i Harald Faith-Ells dokumentationsarbete 1942. Vid restaureringen 1931 ägnade Hallström flera dagar åt att studera hållbilderna när hållarna var losstagna ur marken. Han rengjorde dem noga, lät vara med tämligen bryska metoder, och studerade dem i skilda väderlekar och ljusförhållanden. Han studerade dem med och utan artificiell belysning, och han blötte också

ned hållarna för att bättre kunna studera deras figurer (Goldhahn 2013, kap. 13–14). Inte heller Göran Burenhults ambitiösa dokumentationsarbete från 1973 avslöjade de bilder som nu bragts i dagen (jfr Selinge 1985; Goldhahn 1999).

En annan orsak till att Toreld och Andersson kunnat dokumentera nya bilder i det välbesökta och välbeforskade monumentet står nog att finna i ofoget att måla upp hållbilderna. Förutom att det försvårar det dokumentationsarbete som var och en borde ägna sig åt innan någon egentlig forskning om bronsålderns bildvärld tar sin början, ger det intrycket att det tålmodskrävande arbetet utförts på ett vederhäftigt vis. Att så inte alltid är fallet har Toreld och Andersson nu visat. Färgen ställer till det för såväl besökare som forskare eftersom det ibland omöjliggör att studera vad som huggits in och inte på hållarna. Färgen passiviserar besökaren och betraktaren, och det gäller uppenbarligen så väl lekt som lärd. Många gånger utförs målningen därtill med gammal dokumentation för handen, varför blicken trubbas av. Arbetet går på rutin tills, se där, nya hållbilder dyker upp efter 258 år! Att sedan studier visar att färgen förstör de bilder som man säger sig värna om (Kallhovd & Magnusson 2000; Gustafsson & Karlsson 2004; Hygen 2006; Lødøen 2010), gör ju inte saken bättre. Nej, det är nu dags att sluta upp med att måla de hållbilder som knackats, bultats, slipats och ristats till efterkommande generationer. De förtjänar bättre! Det finns andra mer etiska sätt att presentera bilderna på. Det går. Om vi vill.

Om Bredarör på Kivik och dess hållristningar

Toreld och Andersson tar upp flera saker som jag sympatiserar med, som att dokumentation av hållbilder bör ske i samarbete och med en kombination av dokumentationsmetoder. Samtidigt noterar jag att de mycket erfarna dokumentatörerna är tämligen skeptiska och sena att ta till sig ny teknologi som underlättar tolkningsarbetet. Kanske med rätta? De förespråkar flera beprövade tekniker, metoder och hjälpmedel men håller samtidigt en tydlig kylig distans till ny teknologi som video scanning, structure-by-motion, fotogrammetri, och så vidare. Deras dokumentationsarbete sker med framgång, men ändå finns det väl anledning att ta steget, pröva, värdera och

därefter eventuellt förkasta. Möjligen hade det inneburit att ännu fler bilder upptäckts?

Andra saker i artikeln finner jag mindre självklara, och vissa uppgifter bör preciseras. Några av mina anmärkningar rör semantik och kan te sig som ovidkommande för en utomstående betraktare.

Så vitt jag förstår så finns det inte några »hållristningar», »ristningar» eller »originalristningar» på Bredarörs hållar. Figurerna är i de flesta fall inknackade, vilket Toreld och Andersson också framhåller. Trots det skriver författarna troskyldigt om »vad som är ristat», »de ristade hållarna», »ristade kisthållar», »stenar med hållristningar», o.s.v., vilket är lite aningslöst och vilseledande. Begreppet »hållristning» mejslades fram i skuggan av runstensstudier och i skenet av norröna källor under 1700- och 1800-talen. Det är romantiskt och anakronistiskt, som så mycket annat inom vårt fält, och bör undvikas.

Författarna kallar därtill Bredarör för »Kiviksgraven», ett namn som jag anser enbart bör användas då monumentets biografi diskuteras. Bredarör på Kivik heter så för att det är ett brett rör/röse. Att jag konsekvent skriver om Bredarör på Kivik beror på att monumentet ligger *på* land. Ortnamnet Kivik relaterar till ett fiskeläge ute i bukten. Bredarör i Kivik hänvisar därmed explicit till en plats under havets yta där det är gott om fisk. Vi vet att det finns lämningar där efter stenålderns människor, boplatser och kanske även gravar, men än så länge lyser bronsålderns monument med sin frånvaro i Kivik. Bredarör är därtill det äldsta kända namnet på monumentet och därmed det namn som bör föredras.

Om monumentets biografi

Toreld och Andersson ifrågasätter min tolkning att »figurerna knackats in i en redan existerande hållkista och sedan återknackades vid upprepade tillfällen (Goldhahn 2013, s. 557)». De menar i stället att hållarna varit lösa innan hållkistan fogades samman. Anledningen tycks vara bekvämlighet: »... utrymmet [är] helt enkelt för begränsat för att med kraft kunna svinga en knacksten. Det var svårt nog att fylla i figurerna med pensel i det begränsade utrymmet», skriver de. De olika huggningsdjup som kan studeras på likartade motiv och figurer på håll 7 och 8, vilka jag förde fram

som en av flera iakttagelser som tyder på att vissa hållbilder kan ha huggits om, menar de i stället beror på »de olika bergarternas hårdhet». Deras invändningar ter sig lite främmande för mig. På den aktuella sidan skriver jag:

»Till skillnad mot Sagaholm har hållbilderna i Bredarör troligen aldrig varit inneslutna och inkapslade i monumentet efter det att gravritualen avslutades. Hällarnas och bildernas inbördes relation och struktur indikerar att de skapats vid ett bestämt tillfälle. Detta betyder dock inte att de var slutförhandlade. Som vi tidigare har sett har hållkistan använts vid återkommande deponeringar av människor under lång tid. Här blir det intressant att notera att de enskilda hällarnas motiv uppvisar skilda huggningsdjup. Det är särskilt påtagligt vad det gäller de antropomorfa motiven på håll 7 och 8. Att det är samma människoliknande figurer som avbildas på båda hällarna styrks av att samma antal figurer återkommer på dem. Trots det är människorna på håll 8 betydligt djupare huggna än dem på håll 7. Om vi följer Forssander och tolkar de omega-liknande motiven på nedre delen av håll 8, vilka symboliserar underjorden om vi följer Randsborg, som en bild av Bredarör under begravningsceremonin, kan detta tolkas som att dessa motiv hogs om då hållkistan användes för nya deponeringar av människor.»

(Goldhahn 2013, s. 557 f)

Som framgår av citatet säger jag ingenting där om att hållbilderna huggits in på en redan existerande hållkista. I likhet med Hallström som undersökte Bredarör 1931 menar jag dock att Bredarör uppförts på *platsen* för ett äldre monument av något slag. I det sammanfattande kapitlet berör jag frågan igen:

»De spår av flintföremål, keramik och brända ben av människa från senneolitikum som hittades under 1931 års undersökning är inte funna i direkt anslutning till den bildförsedda hållkistan. De är funna i gropar och i området runt omkring. Söder om gravrum-

met finns tydliga spår efter ett äldre monument. Här fann Gustaf Hallström flera hållar som var resta och ett område med »... ett hårt lager av sten, grus och sand. Mycket hårdare än på andra ställen [...] i centralröset». Han noterade att »Detta jämte att hällarna gå ända ner till [...] grusbotten [...] ger intrycket att dessa hållar stå där från äldre tid än kistan. Likaså gången (>Prinsgraven>). Med andra ord min idé att vi här ha resterna av en äldre (grav?) anläggning kanske inte är så tokig». Tolkningen styrks av att de senneolitiska fynden inte har den patina som uppstår då flintföremål blir utsatta för väder och vind. Det visar att människors förhållande till platsen där Bredarör kom att uppföras hade ändrats och förändrats flera gånger innan det bestämdes att monumentet skulle göras om och förses med hållbilder. De talrika fynden av knackstenar invid hållkistan uppvisar stor variation och att äldre tusenåriga föremål fick en ny användning. Platsens långa och brokiga historia var sannolikt av avgörande betydelse bakom omgestaltningen.»

(Goldhahn 2013, s. 561 f)

Hur den nämnda omgestaltningen skett går jag inte in på i detalj eftersom det inte finns stöd i bevarat källmaterial att uttala sig därom. På andra ställen nämner jag det som en möjlighet att det stått en senneolitisk hållkista på platsen, men det kan även rört sig om någon annan form av monument. Jag tar inte ställning. Att det faktiskt stått ett äldre monument på platsen är dock otvivelaktigt, dels genom iakttagelser under 1931 års undersökning och dokumentationen därav, dels genom analyser av fynden. De senare visar därtill att Bredarörs hållkista troligtvis använts för återkommande deponeringar av människor under flera hundratals år efter omgestaltningen.

Att de olika huggningsdjupen som kan studeras mellan skilda motiv och figurer skulle bero på hällarnas bergart och deras hårdhet finner jag också tvivelaktigt eftersom sex av sju av Bredarörs bevarade hållar är av likartad bergart, kvartsitisk sandsten. Min åsikt, som jag framförde redan 1999 i min avhandling om Sagaholm, är att varken funktionalistiska förklaringar eller vår tids

bekvämlighet (och estetik) bör tas till utgångspunkt för sådana slutsatser.

Olika huggningsteknik och huggningsdjup på vad som verkar vara samtida hållbilder eller på skilda delar av en figur är tämligen vanligt på öppna hållar i landskapet. När det förekommer menar många forskare att hållbilderna »huggits om» och/eller »uppdaterats» (Hauptman Wahlgren 2002; Fredell 2003), vilket finner stöd i de kronologiska studier som Toreld och Andersson åberopar (Kaul 1998; Ling 2008; m.fl.). Även i gravsammanhang händer det att motiv och figurer uppvisar avvikande teknik, huggningsdjup och bearbetning. Det mest påtagliga fallet är Sagaholm där fyra distinkta tekniker använts, troligen fler. Mycket grunt huggna motiv är utförda på vissa hållar, på andra är huggningsdjupet upp till en centimeter (Goldhahn 1999). Variationen i huggningsdjup mellan liknande motiv och figurer i Bredarör är tydlig, och med de nya mycket grunt huggna hållbilderna på håll 2 som undgått forskare i 258 år för handen bör saken begrundas innan enkla funktionalistiska förklaringar plockas fram. Bredarörs hållkista användes för återkommande begravningar mellan 1400 och 800 f. Kr. (Goldhahn 2013). En av flera plausibla tolkningar av variationen i huggningsteknik som hållbilderna uppvisar är därmed att några av dem högses om vid dessa tillfällen (jfr Hauptman Wahlgren 2004). Jag tillstår dock gärna att den tolkningen är svår att leda i bevis: variationen i teknik kan även ges andra förklaringar (Goldhahn 1999).

Om de nya hållbildernas datering och betydelse

I slutet av sin artikel tar Toreld och Andersson upp det som möjligen är allra ovanligast med Bredarör på Kivik, nämligen det stora antalet föremål som tycks vara återgivna i »naturlig storlek» på gravrummets hållar. Hur skall det förstås? Är det den dödes egna föremål som införskaffats på långväga resor? Eller högg deltagare i gravritualen in de föremål som skiftat hand? Är det rituell rekvisita? Gåvor till dem som bidragit till monumentets omgestaltning?

Författarna lämnar inga svar. De framför dock en inte så ofta använd parallell till de aktuella hållbilderna, nämligen ett antal föremål från det kända depåfyndet från Stockhult. Dessa likheter, menar Toreld och Andersson, talar för en datering av

Bredarör till period II. Jag finner deras dateringsförslag troligt, inte minst eftersom det styrks av de ¹⁴C-analyser som genomförts på människoben från hållkistan. Dessa är mer tillförlitliga när det gäller hållbildernas ålder än komparativa dateringsmetoder. Båda är dock samstämmiga i detta fall. Troligen gjordes hållbilderna någon gång mellan 1400 och 1300 f.Kr. (Goldhahn 2005; 2013).

Det vanligaste viset att försöka förstå Bredarörs hållbilder är dock att tolka föremålens symbolik. Vad betyder processionen? Yxorna? Båtarna? Cirkelmotiven? Omegatecknen? Och så vidare. Det leder lätt tankarna till bronsålderns eskatologi och kosmologi (Kaul 2004; Goldhahn 2013). En annan väg att försöka förstå de aktuella bilderna är att diskutera motivationen bakom att avbilda föremål så naturtroget. Man avbilda de ju inte vilka föremål som helst.

Det finns flera exempel på att föremål avbildats i form av hållbilder från gravsammanhang som är mer eller mindre samtida med Bredarör. I några få fall verkar till och med de föremål som avbildats vara nedlagda med de personer som begravts i monumenten (Goldhahn 2007, s. 269–277). Bredarör avviker dock genom att så många föremål avbildats: spjutspetsar eller svärd (ingen vet), hattar av något slag, armringar, yxor, brons-hjul (?), iriska halsringar (?), och så vidare, vilket manar till eftertanke. Hur skall det förstås?

Toreld och Andersson lämnar inga andra svar än att det pekar mot att Bredarörs hållbilder gjorts vid ett tillfälle (och merparten av alla forskare som berört frågan håller med), att bilderna är samtida med föremålen från depån från Stockhult och att de följaktligen bör dateras till period II, troligen till periodens senare del.

De avbildade föremålen som återfinns i gravsammanhang under den mellersta bronsåldern, här Montelius period II och III, är svåra att förklara (Goldhahn 2007). Men jag tycker att fenomenet är alltför intressant för att enbart användas som ett kronologiskt hjälpmedel. Eftersom det inte finns utrymme att gå in på frågan här, och jag dessutom nyligen avhandlat ämnet i en artikel (Goldhahn 2015), ber jag att få hänvisa den intresserade läsaren dit.

Till sist

Jag var inte ovetande om att Toreld och Andersson gjort nya fynd av hållbilder i Bredarör då mitt arbete lämnades till tryck våren 2013. Omfattningen stod dock inte klar. Författarna visste att jag sedan länge arbetade på en monografi om Bredarör, men trots det gjorde de inga försök att inleda någon dialog. Jag såg ingen anledning att försöka suga åt mig deras upptäckt och inkorporera deras nyfynd i min skrift. Det vore oetiskt. Men jag hade heller ingen lust att sitta och vänta på att de skulle publicera sina fynd så att jag kunde avsluta mitt arbete. Det vore trist. Så det fick bero och boken skickades till tryck. Sådant händer när man bedriver arkeologi. De nya bilderna ändrade inte huvudsyftet med min skrift. Man gör sitt jobb varpå andra tar vid och adderar ett nytt spännande kapitel till monumentets biografi. Det är som det ska, för dylika monument lever sitt eget liv. Det vi vill fånga är som flygande sand. Vår strävan efter att försöka förstå monumentet har ingen början eller slut. Bredarör har förmågan att återuppstå i nya former och sammanhang, en del mer främmande, andra mer överraskande, och någon slutgiltig lösning på dess »gåta« är inte i sikte. Vis av historien får vi anse det som troligt att även Toreld och Anderssons arbete kommer revideras i framtiden. I korthet: vi är alla del av monumentets biografi – shownen rullar på så länge Bredarör på Kivik består.

Referenser

- Burenhult, G., 1973. *The rock carvings of Götaland (excluding Gothenburg county, Bohuslän and Dalsland)*. Lund.
- Fredell, Å., 2003. *Bildbroar. Figurativ bildkommunikation av ideologi och kosmologi under sydsandinavisk bronsålder och förromersk järnålder*. Göteborg.
- Goldhahn, J., 1999. *Sagaholm – hällristningar och gravritual*. Umeå.
- 2005. Bredarör i Kivik. Nya analyser och datering av människoben. *Fornvännen* 100.
  - 2007. *Dödens hand – en essä om brons- och hållsmed*. Göteborg.
  - 2009). Förlorad, funnen och försvunnen – en notis

- om den alltjämt saknade häll nr 1 från Bredarör på Kivik. *Fornvännen* 104.
  - 2013. *Bredarör på Kivik – en arkeologisk odysseé*. Kalmar.
  - 2015. Engraved biographies – rock art and life-histories of Bronze Age objects. *Current Swedish Archaeology* 22. Stockholm.
- Gustafsson, A. & Karlsson, H., 2004. *Plats på scen. Kring beskrivning och förmedling av Bohusläns fasta fornlämningar genom tiderna*. Uddevalla.
- Hauptman Wahlgren, K., 2002. *Bilder av betydelse. Hällristningar och bronsålderslandskap i nordöstra Östergötland*. Stockholm.
- 2004. Switching Images On and Off: Rock Carving Practice and Meaning in the Bronze Age Lifeworld. Milstreu, G. & Pröhl, H. (red.). *Prehistoric Pictures as Archaeological Source*. Göteborg.
- Hygen, A-S., 2006. *Protection of rock art. The rock art project 1996–2005. Final Report from the Directorate for Cultural Heritage*. Oslo.
- Kallhovd, K. & Magnusson, J. (red.), 2000. *Rock carvings in the borderlands: Bohuslän/Dalsland and Østfold – an INTERREG II A project. Final report*. Göteborg.
- Kaul, F., 1998. *Ships on bronzes. A study in Bronze Age religion and iconography*. Köpenhamn.
- 2004. *Bronzealdrens religion – studier af den nordiske bronzealders ikonografi*. Köpenhamn.
- Larsson, T.B. & Broström, S-G., 2011. *The Rock Art of Nämforsen, Sweden. The Survey 2001–2003*. Umeå.
- Ling, J., 2008. *Elevated rock art – towards a maritime understanding of Bronze Age rock art in northern Bohuslän, Sweden*. Göteborg.
- Lødøen, T.K. (red.), 2010. *Investigations at the Rock Art Sites Vingen, Bremanger, Sogn og Fjordane and Hjemmeluft, Alta, Finnmark. Bergen*.
- Lødøen, T.K. & Mandt, G., 2012. *Vingen – et naturens kolossalmuseum for helleristninger*. Trondheim.
- Selinge, K-G., 1985. Om dokumentation av hällristningar. Metodiska synpunkter med östgötska exempel. *Fornvännen* 80.
- Toreld, A. & Andersson, T., 2015. Ny dokumentation av Kiviksgravens hållbilder. *Fornvännen* 110.

Joakim Goldhahn

Institutionen för Kulturvetenskaper

Linnéuniversitetet

SE-391 82 Kalmar

joakim.goldhahn@lnu.se